

SÁGI GYÖRGY

*A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye története Grősz József érsek
egyházkormányzása idején (1943–1961)*

TÉZISFÜZET

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Történelemtudományi Doktori Iskola

Témavezető:

Prof. Dr. TUSOR PÉTER DSc
egyetemi tanár

Budapest
2026

*„Ezt a kettőt kérem Tőletek:
Hűséget Krisztushoz és hűséget a magyar hazához!”*

Grósz József
kalocsa-bácsi érsek
Kalocsa, 1943. július 12.

I. A DOKTORI ÉRTEKEZÉS CÉLKITŰZÉSE, PROBLÉMAFELVETÉS

A magyar egyházmegyék 20. századi történetének feldolgozása mindmáig hiányos. Összességében csupán TÓTH KRISZTINA és LÉNÁR ANDOR disszertációinak könyv formában átdolgozott változatai tekinthetők olyan monografikus igényű munkáknak, amelyek az egyházi intézményrendszer vizsgálatán és működésének bemutatásán keresztül közelítenek a témához. Előbbi Grósz József szombathelyi, utóbbi Hanauer Árpád István váci egyházkormányzati időszakát vette alapul.

E művek szakítani kívántak az egyházmegyék püspökcentrikus bemutatásával, és hangsúlyosan az egyházi struktúra különböző szintjeinek és elemeinek feltárására törekedtek, intézménytörténeti megközelítést alkalmazva. Ezt a vonalat követi KELEMEN DÁVID disszertációja is, amely a Győri Egyházmegye Papp Kálmán alatti korszakát vizsgálja. Mindezek mellett természetesen számos püspökségtörténeti munka született, ám ezekben rendszerint a főpásztorok szerepe hangsúlyozott maradt.

A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye 20. századi történetét mindeddig nem dolgozta fel átfogó egyházmegyétörténeti munka. LAKATOS ANDOR tekinthető szinte az egyetlen kivételnek, aki áttekintő jellegű művében elsősorban a főegyházmegyei körlevelek feldolgozására támaszkodva bővítette az ismert szakirodalmat. Ugyanakkor az egyes érsekek – így például Grósz József – egyházkormányzati működését nem elemezte részleteiben; inkább az országos egyházpolitika összefüggéseiben, tágabb perspektívából mutatta be életútjukat és tevékenységüket.

Őt megelőzően WINKLER PÁL említhető, aki a 20. század első évtizedeiben hely- és intézménytörténeti megközelítésben tárgyalta az érsekség múltját. Módszertana már eltért a korábbi, például KATONA ISTVÁN által képviselt szemlélettől, aki a 18–19. század fordulóján elsősorban az érsekek történetére helyezte a hangsúlyt.

Grósz korszakával kapcsolatban a történeti kutatás elsősorban az érsek 1951-es perére, meghurcoltatására, valamint részben a szabadulását követő, a pártállamhoz való viszonyára koncentrált, különösen a püspöki kar elnökeként betöltött szerepére. A főegyházmegye második világháború végi és az azt követő átmeneti időszakába korábbi munkáimban magam is igyekeztem betekintést nyújtani. Grósz József életrajza TÖRÖK JÓZSEF tollából ismert.

Mivel BA- és MA-szakdolgozataim is Grósz József érsek személyéhez kötődő eseményeket dolgoztak fel, kézenfekvő volt, hogy doktori értekezésemben egyházkormányzati időszakát (1943–1961) vizsgáljam.

II. AZ ÉRTEKEZÉS MÓDSZERTANA

A dolgozat szerkezeti felépítésének kialakításakor VANYÓ TIHAMÉR bencés egyháztörténész 1937-es tanulmányát vettem alapul, amely az egyházmegyetörténet-írás módszertanát elemzi. VANYÓ a korabeli francia történetírás szempontjait adaptálva vázolta fel, milyen tartalmi elemek szükségesek egy ilyen jellegű munka megírásához. E szempontrendszer a vizsgált korszak és tér sajátosságainak figyelembevételével alkalmaztam és módosítottam jómagam is.

Ahogy azt a cím is jelzi, az egyházmegyetörténet elválaszthatatlanul összefonódik a főpásztor személyével. Ennek megfelelően, bár a dolgozat alapvetően intézménytörténeti megközelítésű, egyes biografikus elemek – például Grósz halálának és temetésének leírása – előbbé és árnyaltabbá teszik a bemutatást, hiszen ezek az események a főegyházmegye életének is meghatározó mozzanatai.

A főegyházmegyei körlevelek és *schematizmusok* szolgálták kiindulópontul a területi és hierarchikus struktúra rekonstruálásához. A körleveleket egyéb forrásokkal összevetve részletesen feldolgoztam. A *schematizmusok* azonban a 20. századra vonatkozóan csak korlátozottan állnak rendelkezésre: 1942 után a következő kiadásra csupán 1975-ben került sor, amely egyben az utolsó hagyományos szerkezetű kötet is volt.

Meg kell jegyezni, hogy 1950–1951 fordulóján már nyomdakész állapotban volt egy GYETVAI PÉTER által szerkesztett *schematizmus*, amely a hagyományos felépítést követte, és állami engedélyeztetése is folyamatban volt, ám a politikai események – az érsek, maga GYETVAI és az aula több tagjának letartóztatása – megghiúsították megjelenését. Ez a munka ma kéziratban áll rendelkezésre.

Az érseki kúria működésének és személyi viszonyainak értelmezéséhez elsősorban BÁNK JÓZSEF kánonjogi munkáját használtam, az 1917-es *Codex Iuris Canonici* előírásainak figyelembevételével.

Az *oral history* módszerének alkalmazása szintén hozzájárult a disszertáció árnyalásához. Különösen GYULAY ENDRE szeged-csanádi *emeritus* megyéspüspök és BERGMANN JÁNOS kalocsai nagyprépost visszaemlékezései bizonyultak értékesnek.

III. A DOKTORI ÉRTEKEZÉS EREDMÉNYEI

A vizsgált korszak megértéséhez elengedhetetlen volt az előzmények feltárása is. Bizonyos esetekben szükségessé vált a főegyházmegye határain túli kitekintés, mivel Grósz József 1945 után több alkalommal is a püspöki kar vezetőjeként működött, így tevékenysége az országos egyházpolitikára is hatással volt.

Grósz József kalocsai érseki kinevezésére 1943-ban, egy bizonytalan időszakot követően került sor. A kinevezés körülményeit a korábbiaknál részletesebben tárgyaltam, és kutatásaim során Szegeden előkerült – jelenlegi ismereteink szerint – az egyetlen fennmaradt pápai bulla is, amely e kinevezéshez kapcsolódik.

Grósz volt az utolsó érsek, aki a hagyományos gyakorlatnak megfelelően, az egyházi ingó- és ingatlanvagyon teljes felmérésével vette át hivatalát, és egyben az utolsó nagybirtokos érsek is. Az 1945-ös „földreform rendelet” következtében azonban elvesztette e birtokok feletti rendelkezési jogát, amelyet utódaira sem hagyományozhatott át. A dolgozat részletesen bemutatja e változások hatásait.

A bácsi területek egyházi igazgatását 1968-ig apostoli kormányzó látta el; Grósz – ill. elődje gróf Zichy Gyula – csak 1941 és 1944 között gyakorolhatott tényleges joghatóságot a visszacsatolt déli területeken. A disszertáció egy külön alfejezetben foglalkozik e régió egyháztörténetével is.

Grósz nehéz körülmények között vette át az érsekség vezetését: 1944-ben már fegyveres harcok zajlottak a főegyházmegye területén, Kalocsát bombázták, és a lakosság súlyos veszteségeket szenvedett. A források részletes képet adnak a korszak kihívásairól. A grafomán érsek gazdag írásos hagyatéka – feljegyzései, illetve újságcikkekhez fűzött megjegyzései – különösen értékes forrásként szolgálnak, mivel lehetővé teszik az események személyes nézőpontból történő értelmezését.

A háborút követően a politikai rendszer fokozatosan balra tolódott, ami egyre nehezebbé tette a főegyházmegye működtetését.

Grósz és a kanonokok kapcsolata kiegyensúlyozott volt. A Kalocsai Főszékeskáptalan életére jelentős hatással volt az egyházi birtokok elvesztése. A kutatás során vizsgáltam a stallumok betöltőinek személyét és szerepét, különös tekintettel a politikai rendszerhez való viszonyukra.

Külön figyelmet fordítottam az érseki kúria és a főszentszék tisztségviselőinek kiválasztására és működésére, a hivatali iratanyag és levelezés elemzésével.

A papi utánpótlás kérdése kiemelt jelentőségű volt. A politikai változások következtében megszűnt a kalocsai papképzés intézményrendszere, ezért új megoldásokat kellett keresnie a hivatások gondozására. A disszertáció számszerű adatokkal mutatja be a papi hivatások alakulását ebben az időszakban.

Az oktatás területén szintén jelentős változások történtek: az egyházi iskolák 1948-as államosítása és a hitoktatás korlátozása alapvetően átalakította a rendszert. A szerzetesrendek

szerepét elsősorban működési engedélyük 1950-es megvonásának következményein keresztül vizsgáltam.

Az állami beavatkozás vizsgálatakor külön kitértem az Állami Egyházügyi Hivatal működésére, a helyi „bajszos püspök” szerepére. Grósz – utódaihoz képest – határozottabban képviselte az egyházi érdekeket, bár gyakran kényszerült kompromisszumokra. A békepapság kapcsán bemutattam az *Opus Pacis* működését is, amelynek elnöke volt.

A dolgozat záró részében az 1961-es széküresedés, majd Hamvas Endre 1964-es kinevezése is helyet kapott, ezzel is tágabb kontextusba helyezve a vizsgált korszakot.

IV. ÉRTÉKELÉS

Reményeim szerint TÓTH KRISZTINA és LÉNÁR ANDOR munkái után ez a dolgozat – VANYÓ TIHAMÉR módszertani örökségét követve – kiindulópontul szolgálhat további egyházmegyétörténeti kutatások számára, akár Kalocsa, akár Esztergom (1949–1975), illetve Eger (1956-ig) esetében is.

V. A DISSZERTÁCIÓ TÉMÁJÁBAN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK:

- SÁGI GYÖRGY: *Kalocsa megmentője, Grósz József érsek*, Egyháztörténeti Szemle 18 (2017) 4. 62–80.
- SÁGI GYÖRGY: *Nuspl János bácskai német plébános összefoglaló jelentése az 1944 utáni délvidéki megtorlásokról. (Forrásközlés)*, Levéltári Közlemények 88 (2017), 347–367.
- SÁGI GYÖRGY: *Az utolsó általános főnöknői relatio quinquennalis (1943/1947). Az iskolák államosítása- és a szerzetesrendek feloszlataása előtti utolsó helyzetkép a Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulatának állapotáról és működéséről*. XXIV. Tavasz Szél Konferencia 2021 – Tanulmánykötet II. Szerk. Molnár Dániel, Molnár Dóra, Budapest 2021, 647–657.
- SÁGI GYÖRGY: *Grósz József pappá szentelésének 50. évfordulója: Szakács Gyula egyházügyi főelőadó jelentése a jubileumi ünnepegsorozatról és a főpap körlevélbéli visszatekintése aranymiséjére*, Múltbanéző (2021) 17/9. https://mnl.gov.hu/mnl/bkml/multbanezo_17_9 (2026. 03. 25.)
- SÁGI GYÖRGY: *Grósz József kalocsa-bácsi érsek megbeszélései Alvary Gascoigne budapesti angol követtel 1945-ben*. Magyarország és a római Szentszék III. Exquisitæ lucubrationes Cornelio Szovák amicabiliter dicatæ (Collectanea Vaticana Hungariæ I/21). Szerk. Tusor Péter–Kanász Viktor, Budapest–Róma 2022, 341–358.
- SÁGI GYÖRGY: *Egyházmegyes papok képzésének megszűnte, illetve áthelyezése Kalocsáról Szegedre az 1950-es évek elején*. Tavasz Szél 2022 Tanulmánykötet III., Budapest 2022, 282–392.